

УДК 617-057.4:614.21

DOI: <https://doi.org/10.22141/2308-2097.54.4.2020.216715>

Чабан М.П.¹, Шевцова З.І.², Гапонов В.В.³

¹ Редакція обласної газети «Зоря», м. Дніпро, Україна

² ДУ «Інститут гастроентерології НАМН України», м. Дніпро, Україна

³ ДУ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», м. Дніпро, Україна

Заводський лікар Іван Клочков

Резюме. У статті поданий життєвий і професійний шлях лікаря Івана Терентійовича Клочкова. Особливе місце відведено історії створення робітничої медицини, надання медичної допомоги працівникам Олександрівського Південно-Російського заводу Брянського акціонерного товариства заводськими лікарями.

Ключові слова: Іван Терентійович Клочков; Олександрівський Південно-Російський завод Брянського акціонерного товариства; Брянська колонія; робітнича медицина; заводський лікар; Катеринослав; Дніпро.

До 155-річчя від дня народження Івана Клочкова

У кінці XIX століття Катеринослав став одним з найпотужніших промислових центрів на півдні Росії. А сталося це так. Англієць Джоз Юз знайшов поблизу ріки Кальміус поклади кам'яного вугілля і збудував там чавуноплавильний завод. У 1872 році була запущена перша доменна піч.

Майже одночасно, у 1866 році, катеринославець Олександр Поль на правому березі річки Саксагань, у Дубовій балці, що поблизу Кривого Рогу, знайшов поклади руди. Місцеві капіталісти не поспішали підтримати земляка. Тоді Олександр Поль звернувся до закордонних фахівців. Отримавши визнання в Парижі, підприємець заснував Акціонерне товариство залізняка Кривого Рогу [1].

Щоб з'єднати вугілля з рудою, потрібна була залізниця. У 1881 році дозвіл від уряду на її будівництво було отримано. Катеринославська залізниця з'єднала Криворізький залізрудний басейн з вугільними покладами Донбасу. Це сприяло розвитку провінційного Катеринослава в торгово-промисловий центр.

Брянське акціонерне товариство прийняло рішення про будівництво на західній окраїні Катеринослава металургійного заводу. На честь імператора Олександра III підприємство отримало назву Олександрівський Південно-Російський завод Брянського акціонерного товариства, скорочено — «Брянка». При заводі виникло поселення технічно-інженерних

працівників з родинами. Це потребувало розвитку інфраструктури: будівництва лікарні, школи, церкви, крамниць тощо.

Стан здоров'я населення значною мірою залежав від доступності медичної допомоги. Тому почали створювати медичні заклади для надання медичної допомоги як працівникам підприємств, так і їхнім родинам, а ще для збереження санітарно-гігієнічних умов навколишнього середовища, профілактики травматизму тощо. Кількість медичного персоналу не встигала за зростанням населення. Одним із заводських лікарів на Брянці був Іван Терентійович Клочков. Відомості про його подвижницький труд на обраній ниві не знайшли докладного відображення в літературі.

Тема дослідження: вивчити життєвий і професійний шлях лікаря Івана Терентійовича Клочкова, переважно на Катеринославщині.

Походження та освіта

Іван Терентійович народився 7 січня 1865 року в селі Мар'їнське, що на річці Гнилуша, Бахмутського повіту Катеринославської губернії. За козацьких часів там були зимівники й хутори [2]. У 1791 році ці землі придбав колезький асесор С. Жебуньов. Родина Жебуньових збудувала там одно престольну церкву Вознесіння Господнього. На той час у селі Мар'їнське (Жебуньове) налічувався 21 двір, 156 мешканців (81 — жіночої і 75 — чоловічої статі). У 1880-х роках у цій місцевості було розвідано кам'яне вугілля, серед пластів якого виявилися поклади вохри.

**Іван Ключков — вихованець
Другої Харківської гімназії**

Батько Івана Ключкова, Терентій, був з міщан. За непідтвердженою поки що інформацією мати Івана, Марфа Родзянко, була з дворян. Вона вийшла за Терентія попри супротив усієї родини, бо шлюб виявився нерівним. І було це в Бахмуті. Бо світлина молодих зроблені бахмутським фотографом.

Катеринославська губернія на той час була відстаю, з нерозвиненою промисловістю. У сім'ї Терентія Ключкова народилися два сини і чотири дочки. Батьки розуміли: щоб у дітей були перспективи добре влаштуватися в житті, їм потрібна освіта. Тому родина Терентія Ключкова переїхала до Харкова. У якому році це сталося і чи жили вони ще де-небудь до цього, досі не-

**Іван Ключков — студент III курсу медичного
факультету Імператорського Харківського
університету. 20 березня 1888 року**

відомо. Але гімназію Іван закінчив у Харкові. Це була Друга Харківська гімназія.

10 серпня 1885 року Іван вступив до Імператорського Харківського університету на медичний факультет і закінчив його в 1890 році, отримавши звання «лекар». До цього часу він уже був одружений із Ніною Михайлівною (дівоче прізвище досі не відоме, у якому році відбулося вінчання — теж). Подружжя мешкало в Харкові на вулиці Ветеринарній, будинок 13 (нині — вулиця Іванова, будинок 15).

Початок лікарської діяльності

Перші два роки після закінчення університету Іван Терентійович не мав постійного місця роботи. Навіть невідомо, чи заробляв він у цей період що-небудь. Схоже, що на той момент молоду сім'ю утримувала дружина. Вона працювала в Другій жіночій гімназії викладачем російської мови.

За місцем призначення господаря родина Ключкових переїхала на Валківщину Харківської області. Саме тут, між лісами й болотами, проходив Муравський шлях із Криму на Московію. У далекі часи цією дорогою кримські й ногайські татари здійснювали набіги за здобиччю та невільниками. Для захисту від них серед Дикого поля будували укріплені пункти — фортеці й остроги. На території Валківщини в 1646 році було відновлено глибокий рів з високим валом, так званий Перекіпський вал, збудований ще за скіфських часів, для оборони від нападу татар. Він перетинав Муравський шлях між верхів'ями річок Мжа та Коломак.

У 1893 році Іван Терентійович отримав місце земського лікаря на Другій ділянці Валківського повіту в селі Нова Водолага, що розташувалося на березі річки Вільхуватка. На цьому місці він працював чотири роки. Працював добре, сумлінно, тому був у 1897 році переведений на іншу ділянку, в місто Валки (ділянка № 3). Наступного року молодому спеціалісту довірили бути лікарем у міській і сифілітичній лікарнях того ж міста Валки [2].

Іван Терентійович із дружиною Ніною Михайлівною

З 1895 року його чин — колезький асесор. Ще через рік, у 1899-му, Іван Терентійович став городовим лікарем Валківського повіту і брав участь у медичних з'їздах Харківської губернії. Це вже певне становище в суспільстві. До 1900 року І.Т. Клочков старанно опікувався професійною роботою і не брав активної участі в громадському житті міста. Але після 1900 року його ім'я почало з'являтися у списках різних товариств.

1900 року він став членом ревізійної комісії Валківського благодійного товариства й обіймав цю посаду впродовж двох років. Цікаво, чи був він жертводавцем цього товариства, чи тільки контролював його? Здається, що був. У 1901 році він входив до складу Валківського повітового комітету опікування про народну тверезість, спочатку як «член-соревнователь», потім як дільничний опікун, а під кінець свого перебування в Харківській губернії, в 1905 році, — як член окружного суду і скарбник комітету [2].

У 1902–1903 роках Іван Клочков став членом-режисером Валківського товариства любителів музичного і драматичного мистецтв. Причому брав участь у ньому разом із дружиною. Вона — член-секретар товариства. А коли в 1905 році Іван Терентійович став товаришем голови цього товариства, дружина зайняла його місце члена-режисера. Звідси випливає, що обоє вони любили музику й були завзятими театралами.

Ще Іван Терентійович був лікарем у Валківському міському 3-класному чоловічому училищі. Його дружина Ніна Михайлівна працювала помічницею опікунки дитячого притулку. Усі роки перебування у Валківському повіті вона не працювала, а присвячувала себе сім'ї й брала участь у громадському житті валківської провінційної спільноти [2].

З 1893 по 1905 рік Іван Терентійович і його сім'я мешкали в місті Валки. Працювали, вели активне життя. Іван Терентійович за цей період дослужився до колезького радника й обзавівся власним будинком. Усе було б добре, та в 1902 році по Валківському повіті прокотилася хвиля селянських повстань. Селяни розгромили 25 поміщицьких економій. З особливою силою повстання проявилися в селах Сніжкові, Благодатному, Сидоренковому. Хоча ці повстання були придушені з надзвичайною жорстокістю, вони дуже налякали жителів повіту. Багато хто після цього покинув Валки й від'їхав у спокійніші на той час місця. Адже вони не підозрювали, що мине якихось 15 років — і вже ніякі спокійні місця нікого не врятують.

Лікар Іван Клочков. 1902 рік

За родинними переказами, у житті родини Клочкових трапився такий випадок. Якось зимовим холодним вечором дружина лікаря поверталася додому, кутаючись у свою розкішну шубу. Але раптом шлях їй перегородили двоє чоловіків і, як повелося, зажадали гаманець або життя, тобто зняли з неї дорогу шубу, забрали прикраси, сумочку. Вже не знаю, як це вийшло (можна тільки здогадуватися), але якимсь чином з'ясувалося, що жінка, яку вони пограбували, — дружина відомого в цій окрузі лікаря. Швидше за все, вони просто її впізнали. І тут сталося неймовірне. Грабіжники стали вибачатися, повернули шубу, сумочку, все, що відняли у своєї жертви, і провели її додому, щоб вона раптом не постраждала від інших грабіжників, які могли виявитися не такими шляхетними. Імовірно, ця історія торкалася якраз Ніни Михайлівни. Так або інакше, але в 1906 році Іван Терентійович із сім'єю покинув насиджене місце.

У Куп'янському повіті

Родина Клочкових перебралася в село Салькове Куп'янського повіту Харківської губернії. Місто Куп'янськ знаходиться на сході Харьковської області, на березі річки Оскол у місці, де в неї впадає права притока річки Куп'янка.

Валки. Листівка початку XX століття

Місто Валки. Краєзнавчий музей. Сучасне фото

Іван Терентійович працював там рік звичайним земським (дільничним) лікарем. У Куп'янському повіті жили якісь його родичі. Припускаємо, що вони обнадіяли Івана Терентійовича: у цих краях усе спокійно. Але на цьому місці сім'я Клочкових затримуватися не стала.

Переїзд до Катеринослава

У 1907 році Клочки переїхали до Катеринослава, який інтенсивними темпами розвивався завдяки заводам, зокрема Олександрівському Південно-Російському рейкопрокатному, металовиробничому і механічному заводу Брянського товариства. У лікарні, що належала цьому заводу, Іван Терентійович пропрацював заводським лікарем аж до революції.

Брянська колонія

З будівництвом металургійного заводу виникло поселення для інженерів і майстрів підприємства, яке отримало назву Брянська колонія. Як же виглядала Брянська колонія, коли туди приїхали Клочки? Головна вулиця мала назву Миколаївський проспект. Інтенсивно споруджувалися будинки для технічного персоналу. Від колонії на завод стояла прохідна, яка отримала назву Директорська. Городові Брянської поліцейської частини відповідали за порядок у селищі. Між Чечелівкою і Брянською колонією розкинулася Брянська площа. У революційний період тут відбувалися мітинги й демонстрації. Діяло Олександрівське двокласне училище, у якому навчалося понад сотню учнів. Директором працював кваліфікований фахівець і орга-

нізатор Федір Мордовченко. У 1902 році була заснована аудиторія народних читань, де ставилися театральні вистави. Відкриття трамвайної лінії сприяло покращанню побутових умов для місцевих мешканців [3].

У 1913–1915 роках була збудована заводська Миколаївська церква, яку називали скорочено Брянською. Автором проєкту був єпархіальний архітектор Полтавської губернії Георгій Туровець. Інтер'єр і головний іконостас (висотою 18 метрів, шириною — 7) розробив і виконав петербурзький архітектор Євстафій Константинович. Існує версія, що церкву розписував український художник Іван Іжакевич.

Медичні заклади Брянської колонії

Нас цікавив стан медичних закладів Брянської колонії на той час, коли там працював Іван Клочков. У 1890 році на території Брянської колонії почала функціонувати заводська лікарня. Спочатку це був невеликий лікарняний комплекс, який обслуговувався одним лікарем. Він складався з головного корпусу на 15 місць з амбулаторією і кількох допоміжних корпусів. У 1892–1896 роках на лікарняній ділянці був побудований новий корпус на 40 місць (за необхідності — ще 20 місць). А ще був заразний барак на 16 місць, будівля моргу й котельня. На території лікарні організували сад і город. Там працювали хворі, які вже одужували. Активно впроваджувалася трудотерапія [4].

У 1900 році при лікарні було відкрито відділення швидкої допомоги. У 1907 році медичний заклад був реконструйований і розширений. У 1910 роках до скла-

Місто Дніпро. Старі корпуси робітничої лікарні. 2018 рік

Місто Дніпро. Територія лікарні № 2. Палац профілактики. Сучасне фото

ду заводської лікарні входило 9 корпусів, працювало п'ять лікарів, а загальна кількість персоналу перевищувала 20 осіб. Керівництво заводу надавало квартири лікарям і фельдшерам на території Брянської колонії. Під час Першої світової війни в головному корпусі лікарні було відкрито госпіталь на 40 місць.

У 1920-х роках почалося будівництво медичного закладу для робітників, так званого Палацу профілактики. Автором проєкту в стилі класицизму був відомий архітектор Олександр Красносельський. Споруда використовувалася не тільки як поліклініка, там читали лекції з питань медицини, санітарії, гігієни [4].

У 1924 році лікарня стала однією з баз медичного інституту. У 1930-ті роки містечко Другої клінічної лікарні для робітників було розширено. З часом робітничая медицина була визнана недостатньо ефективною, а лікарня була підпорядкована міській раді.

Сучасність

Село, де народився Іван Клочков, існує дотепер, воно називається Мар'ївка і належить до Олександрівського району Донецької області.

Сьогоднішня Нова Водолага, де починав свою медичну діяльність Іван Клочков, — це селище міського типу, центр Нововодолазької об'єднаної територіальної громади та Нововодолазького району Харківської області. Нині діють Нововодолазька районна лікарня, станція швидкої допомоги, центр первинної медико-санітарної допомоги, фельдшерсько-акушерський пункт.

Сучасне місто Валки, з яким пов'язана медична й громадська діяльність Івана Клочкова, належить до Валківського району Харківської області. У центрі міста, біля Будинку творчості, стоїть пам'ятник Павлу Грабовському — борцю проти солдатської муштри й тяжкої долі бідноти. Саме тут український поет відбував солдатську службу.

У 2017 році на історичному місці, де раніше стояла Рогозівська церква у Валках, відбулося урочисте відкриття пам'ятного знаку знаменитому українському філософу Григорію Савичу Сковороді. Саме валківськими стежками мандрував просвітитель, саме валківська земля зцілила його від тяжкої недуги й подарувала кохання.

Олександрівській Південно-Російській завод Брянського акціонерного товариства за радян-

ських часів носив ім'я Петровського, потім став ПАО «ЄВРАЗ — Дніпровський металургійний завод», нині закритий на реконструкцію доменного й коксохімічного виробництва.

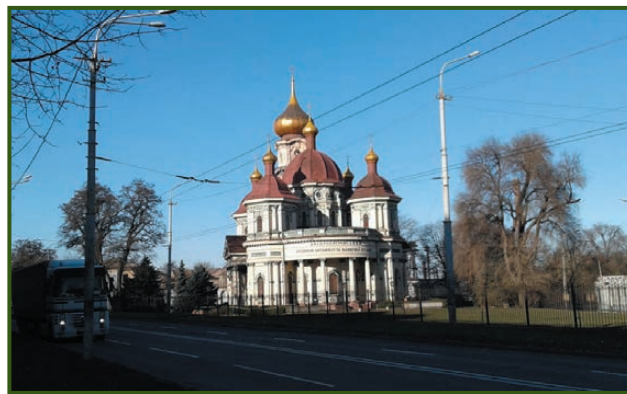
У 1962 році був заснований музей заводу, якому через шість років, у 1968 році, було присвоєно звання «народний» (сучасна адреса: проспект Сергія Нігояна, 67). Зібрано понад тридцять сім тисяч експонатів, які розповідають про історію створення цього промислового підприємства та долі його працівників, зокрема заводських лікарів. На заводі виробляли не тільки сталь, був період, коли виготовляли солодоші, зокрема мармелад. Територія колишньої Брянської колонії за радянський період належала до Ленінського, нині — до Новокодацького району міста Дніпра. Поруч станція Горішнє, названа на честь першого директора заводу. На колишній Брянській площі в радянський період збудовано архітектурний пам'ятник радянського конструктивізму (автор Олександр Красносельський), назва якого послідовно змінювалася: Палац праці — Палац культури металургів Півдня — Палац Ілліча. З часом будівля стала руйнуватися, нині проводиться її реставрація.

Сучасна назва колишнього депо муніципально-го трамваю — депо № 2. На місці заводської школи нині функціонує навчально-виховний комплекс № 36 «Спеціалізована середня загальноосвітня школа техніко-економічного профілю — дошкільний навчальний заклад». У Дніпровському індустріальному коледжі, першим директором якого був Іван Васильович Молчанов, навчається сучасна молодь.

У повоєнний час відбулося перейменування вулиць: Миколаївський проспект став імені Петровського, сучасна назва — Івана Мазепи; Брянська колонія стала колонією імені Петровського; вулиця Перша Чечелівська за радянських часів була проспектом Калініна, нині це проспект Сергія Нігояна. Від колишнього селища залишилося лише кілька будинків у стилі модерн на проспекті Нігояна. Будинок профілактики нині в напівзруйнованому стані. Плинув час, виникли нові житлові масиви зі своєю інфраструктурою: Фрунзе, Крупської, Західний, Червоний Камінь, Комунар, Парус. З грудня 1996 року мешканці користуються метрополітеном. Брянська церква нині стала Будинком

Дніпровський індустріальний коледж. 2019 рік

Колишня Брянська церква, сучасний Будинок органної і камерної музики. 2019 рік

Місто Дніпро. Комунальний заклад «Міська клінічна лікарня № 2» Дніпровської міської ради.
Сучасне фото

органної і камерної музики, де відбуваються концерти відомих музикантів. У будівлі встановлено 12-тонний орган фірми Sauer з Франкфурта-на-Одері, який має 30 регістрів.

Комунальний заклад «Міська клінічна лікарня № 2» Дніпровської міської ради знаходиться за адресою: проспект Сергія Нігояна, буд. 53. Це комплекс відділень терапевтичного профілю і поліклініки. Відкрито опікове відділення. Цілодобово діє травматологічний пункт. У лабораторії виконуються аналізи для стаціонарних і амбулаторних хворих. Лікарня є базою Дніпропетровської медичної академії, де студенти здобувають теоретичні знання й практичні навички. Один з важливих

об'єктів інфраструктури району — сірководнева лікарня, яку називали «Заводською Мацестою».

Отже, працівники заводу зробили значний внесок в історію розвитку не тільки району, але й міста в цілому. Створення робітничої медицини сприяло покращанню надання медичної допомоги населенню. Станом його здоров'я опікувалися пересічні медичні трудівники — заводські лікарі, зокрема Іван Терентійович Клочков. Це потребує вшанування його пам'яті.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів і власної фінансової зацікавленості при підготовці даної статті.

Список літератури

1. Шатров Михаил. Город на трех холмах. Днепропетровск: Проминь, 1966. 330 с.
2. Клочков Иван Терентьевич. Днепропетровская городская энциклопедия. Подготовлено Н.А. Охотниченко. 18.04.2013.
3. Старостин Валентин. Сумні очі Брянської колонії. Зоря. Дніпропетровськ. 1998. № 124.
4. Історія розвитку лікувально-профілактичних закладів м. Дніпропетровська. За ред. В.О. Павлова. Дніпропетровськ: Дніпро VAL, 2004. С. 55-74.

Отримано/Received 03.09.2020

Рецензовано/Revised 19.09.2020

Прийнято до друку/Accepted 28.09.2020 ■

Чабан Н.П.¹, Шевцова З.І.², Гапонов В.В.³

¹ Редакция областной газеты «Зоря»,
г. Днепр, Украина

² ГУ «Институт гастроэнтерологии НАМН Украины»,
г. Днепр, Украина

³ ГУ «Днепропетровская медицинская академия
МЗ Украины», г. Днепр, Украина

Заводской врач Иван Клочков

Резюме. В статье представлен жизненный и профессиональный путь врача Ивана Терентьевича Клочкова. Особое место отведено истории создания рабочей медицины, оказанию медицинской помощи работникам Александровского Южно-Российского завода Брянского акционерного общества заводскими врачами.

Ключевые слова: Иван Терентьевич Клочков; Александровский Южно-Российский завод Брянского акционерного общества; Брянская колония; рабочая медицина; заводской врач; Екатеринослав; Днепр

M.P. Chaban¹, Z.I. Shevtsova², V.V. Gaponov³

¹ Editorial Office of the Regional Newspaper "Zorya",
Dnipro, Ukraine

² State Institution "Institute of Gastroenterology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Dnipro, Ukraine

³ State Institution "Dnipropetrovsk Medical Academy of the Ministry of Health of Ukraine", Dnipro, Ukraine

Factory doctor Ivan Klochkov

Abstract. The article highlights the life and professional path of the doctor Ivan Terentiiyovych Klochkov. Much attention has been paid to the history of the creation of occupational medicine, providing medical assistance to the workers of the Alexander South-Russian factory of the Bryansk joint-stock company by factory doctors.

Keywords: Ivan Terentiiyovych Klochkov; Alexander South-Russian factory of the Bryansk joint-stock company; Bryansk colony; occupational medicine; factory doctor; Katerynoslav; Dnipro